

2. Burkackiy Z. (2002) Eksperimental character of straightening etude clarinet collection up on their placein in dependent working of the performer. *Naukoviy visnyk Odeskoji derzhavnoi konservatorii imeni A. V. Nezhdanovoi*. Issue 3. Odesa. P. 214–222 [in Ukrainian].
3. Burkackiy Z. (2001) About specifics of the operation etude in scholastic activity of the clarinetist. *Naukoviy visnyk Odeskoji derzhavnoj iconservatorij iimeni A. V. Nezhdanovoji*. Issue 2. Odesa. P. 189–198 [in Ukrainian].
4. Mulberg K. (1980) Study some component technology of the clarinetist. Extended abstract of candidate's thesis. Moscow, GMPI im. Gnesinyh. [in Russian].
5. Rozanov S. (1958) School of the play on clarinet. Moscow, Muzyka. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 14.06.2017

УДК 78.071.2+781.6

DOI: 10.31723/2524-0447-2017-25-303-311

Олеся Григорівна Небога

<https://orcid.org/0000-0001-8731-4130>

*аспірантка третього року навчання кафедри мистецтвознавства
Кивського національного університету культури та мистецтва,
викладач Київського інституту музики імені Р. М. Глієра
lesigor@rambler.ru*

КИЇВСЬКА ВОКАЛЬНА ШКОЛА У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XX ст.

***Мета статті** полягає у спробі на основі аналізу методів діяльності представників київської вокальної школи з'ясувати їх внесок у розвиток вітчизняного вокального мистецтва. **Методологія** дослідження — застосовано метод історизму, що полягає в еволюційному аспекті побудови дослідження. Окрім цього застосовано структурний та системний методи, як загальнонаукові, при описі існуючих концепцій наукового осмислення школи та методу кожного з викладачів, та компаративний — задля їхнього співвідношення. **Наукова новизна** проведеного дослідження полягає у систематизації сучасних концепцій осмислення київської вокальної школи першої половини XX століття та у розгляді криз їхню призму процесу становлення та розвитку. **Висновки.** На підставі проведеного дослідження оцінено внесок київських педагогів з сольного співу розвиток професійної вокальної освіти на теренах України. Перша половина XX ст. характеризується розвитком професійного українського вокального мистецтва. У цей час закладаються методологічні засади вокального мистецтва, формується професійна київська вокальна школа. Значний внесок у формування професійного вокального мистецтва XX ст.*

зробили представники київської вокальної школи — О. Муравйова, О. Мишуга, М. Микиша, М. Донець-Тесеїр, які намітили подальші шляхи розвитку київської вокальної школи.

Ключові слова: вокальне мистецтво, київська вокальна школа, історичний аспект, соціокультурні умови розвитку, методи роботи.

Neboha O. Third's year postgraduate by the Art Science Chair on the Kyiv national university of the Culture and Arts, teacher of the Kyiv Music Institute named after R. M. Glier

Kyiv vocal school on the first half of XX st.

*The purpose of the research is attempt to find out the contribution to the development of Ukrainian solo singing art, on the basis of analysis of the methods of activity of representatives of the Kiev vocal school. **Methods of research** — used the historicism, because the evolutionary aspect of the construction of the research. Also structural and systematic methods, such as general science, are used to describe existing concepts of scientific understanding of the school and the method of each of the teachers, and the comparative — to their ratio. **The scientific novelty** of the research carried out is to systematize the modern concepts of comprehension of the Kiev vocal school, the first half of the twentieth century, and in consideration, through their prism, the process of formation and development. **Conclusions** Based of the conducted research, the contribution of the Kiev teachers of solo singing to the development of professional vocal education in the territory of Ukraine was performed. The first half of the twentieth century. is characterized by the development of professional Ukrainian vocal art. At this time, the methodological foundations of vocal art are laid, a professional vocal school in Kiev is formed. Significant contribution to the formation of professional vocal art in the twentieth century. Representatives of the Kiev vocal school — O. Muraviova, O. Mishuga, M. Mykysha, M. Donets-Teseyr, who've influenced to the further ways of development of the Kiev vocal school, made it.*

Keywords: vocal art, Kiev vocal school, historical aspect, sociocultural conditions of development, methods of work.

Небога О., аспирантка третьего года обучения кафедры искусствоведения Киевского национального университета культуры и искусств, преподаватель Киевского института музыки имени Р. М. Глиера

Киевская вокальная школа в первой половине XX в.

*Цель статьи заключается в попытке на основе анализа методов деятельности представителей киевской вокальной школы выяснить их вклад в развитие отечественного вокального искусства. **Методология** исследования — применен метод историзма, который заключается в эволюционном аспекте построения исследования. Кроме этого применены структурный и системный методы, как общенаучные, при описании существующих концепций научного осмысления школы и метода каждого из преподавателей, и компаративный — для их соотношения. **Научная***

новизна проведеного дослідження заключається в систематизації сучасних концепцій осмислення киевської вокальної школи першої половини ХХ століття і в розгляді їх крізь призму процесу становлення і розвитку. **Висновки.** На основі проведеного дослідження оцінені внески киевських педагогів сольного співу в розвиток професійного вокального освіти на території України. Перша половина ХХ століття характеризується розвитком професійного українського вокального мистецтва. В цей час закладаються методологічні основи вокального мистецтва, формуються професійна киевська вокальна школа. Значительний внесок в формування професійного вокального мистецтва ХХ століття зробили представники киевської вокальної школи — А. Муравьєва, А. Мишуга, М. Микиша, М. Донець-Тессейр, які намітили далішні шляхи розвитку киевської вокальної школи.

Ключові слова: вокальне мистецтво, киевська вокальна школа, історичний аспект, соціокультурні умови розвитку, методи роботи.

Актуальність теми продиктована необхідністю дослідження творчої спадщини виконавців, які зробили свій вагомий внесок в історію розвитку національного співацького мистецтва. Якщо говорити про киевську школу академічного сольного співу, то зауважимо, що протягом останніх десятиліть з'явилася велика кількість досліджень, що в різних аспектах розкривають особливості розвитку національної культури. Зокрема проблеми наукового осмислення, функціонування й розвитку українського вокального мистецтва розглядаються в працях провідних науковців (В. Антонюк, Б. Гнида, В. Вотріної, С. Людкевича та ін.), у яких висвітлено історичні засади української вокальної школи, простежується розвиток співацької освіти та церковної музики в Україні. Активно ведуться дослідження аспірантів та пошукачів, які висвітлюють історичні аспекти розвитку киевської школи співу ХХ ст.: О. Берегова, Л. Гринь, Г. Швидків тощо. Але й досі ще залишаються «прогалини» у дослідженнях цієї галузі, які потребують подальшого вивчення та систематизації дискурсу киевської школи академічного сольного співу.

Мета статті полягає у спробі, на основі аналізу методів діяльності представників киевської вокальної школи, з'ясувати їх внесок у розвиток вітчизняного вокального мистецтва.

Викладення основного матеріалу. Процес формування з окремих осередків, киевської школи сольного співу відбувався у першій половині ХХ ст. У цей час в місті працювали митці широкого ерудиції, які в своїй діяльності синтезували надбання різних європейських шкіл, а

саме О. Мишуга, О. Муравйова, М. Микиша, М. Е. Донець-Тесеїр. Шляхи розвитку сучасної мистецтвознавчої науки актуалізують переосмислення естетичних засад цих шкіл на національній основі. Вирішення цих питань зумовлене орієнтацією дослідників на осмислення розвитку українського вокального мистецтва в цілості та багатогранності.

У широкому розумінні поняття «школа» бере свій початок від грецького слова «схола», що означає дозвілля, звільнення від фізичної праці. Пізніші публікації вказують, що школа — це освітньо-виховний заклад для навчання, освіти і виховання дітей, молоді, дорослих. У словнику С. Ожегова школа розуміється як «досягнутий у чомусь досвід, а також те, що дає такий вишкіл, досвід». Під поняттям «школа» розуміється і «напрямок в галузі науки, мистецтва і т. ін.» [7, 779]. Нами київська вокальна школа розглядається як національна школа, яка існує там, де професійна музична культура досить розвинена, де розвинена національна композиторська школа та пов'язана з нею професійна виконавська культура.

Перша половина ХХ ст. в історії української культури характеризується розквітом багатьох видів мистецтва, що пов'язано з «професіоналізацією мистецької освіти та бурхливим розвитком творчих і наукових шкіл» [3, 132].

Заснування філармонійних і музичних товариств, відкриття ними музичних шкіл; зростання ваги мистецького компонента у змісті загальної середньої освіти, що виявилось у наданні навчальним предметам «спів» і «музика» статусу обов'язкових і введення їх до обов'язкової частини навчальних програм середніх загальноосвітніх навчальних закладів; творча діяльність українського театру під керівництвом корифеїв театрального мистецтва (М. Кропивницького, М. Старицького, П. Саксаганського, М. Садовського); відкриття перших оперних театрів у найбільших культурних центрах України (Київ, Одеса, Харків) та перших професійних вокальних закладів — все це вплинуло на становлення і розвиток професійної вокальної освіти в Україні.

Розвитку професійної освіти також сприяло відкриття консерваторій у різних містах (Київ, Одеса, Львів, Харків), що впливало не тільки на організацію уніфікованої системи професійної музичної освіти, а й на загальний рівень професіоналізації музичної культури. Відбувалася активна громадська та просвітницька діяльність видатних українських композиторів, музикантів, виконавців, які вели

активні пошуки створення оптимальної системи освіти високого науково-теоретичного та практичного рівня.

Визначною постаттю серед діячів української музичної культури був М. Лисенко — засновник української музичної класики, для якого діяльність у галузі музики стала професією, провідний композитор, митець, який відігравав значну роль у піднесенні українського народного мистецтва, зростанні багатой співачької культури на національних засадах, професіоналізації вокального мистецтва.

Значному розвитку вокальної справи сприяли відкрита у 1904 р. Музично-драматична школа ім. М. Лисенка та діяльність викладачів, які працювали у школі в різні роки: Є. Конча, Ф. Орешкевич, Є. Єгорова, Ф. Гущина, В. Астаф'єва. Плідна діяльність майстрів оперного мистецтва професорів М. Зотової, О. Муравйової, О. Мишуги, позначилася на розвитку вокальної майстерності учнів.

Одним із перших українських вокальних педагогів у заснованій М. Лисенком школі була *Олена Олександрівна Муравйова (1867–1939)* — професор, представниця «тієї плеяди музикантів, які в скрутних обставинах проявляли дійсний патріотизм у своєму безмежному бажанні служити народові, допомагати йому прилучитися до скарбниць світової культури» [1, 79].

О. Муравйова приїхала до Києва на запрошення М. В. Лисенка у 1906 році і до самої смерті працювала в музичних установах міста (музично-драматична школа, пізніше Музично-драматичний інститут ім. М. Лисенка, Київська консерваторія та ін.). Олена Олександрівна постійно самовдосконалювалась. Вона пильно стежила за кожною новою думкою у питаннях вокального мистецтва, наполегливо вивчала все нове.

До вокальних принципів роботи Олени Олександрівни можна віднести такі: кожен студент — індивідуальність і вимагає індивідуального підходу; спів — це психофізичний процес; дихання у співі повинно бути глибоким (абдомінальним), проте при необхідності можливий відхил у бік грудного; положення гортані — фіксовано понижене, але не насильне; скорочення м'якого піднебіння не завжди постійне (педагог допускала вхід звуку в носову порожнину); перехідною нотою для драматичного сопрано й тенора вважала ноту «ребемоль»; при поєднанні регістрів (грудного і головного) вважала за обов'язкове піднімати (скорочувати) завіску піднебіння при кожній наступній вищій ноті; *credo* О. Муравйової — єдність ідейно-художнього та вокально-технічного образу виконавця, тобто співака-му-

зиканта [5]. У такий спосіб педагог виховала цілу плеяду блискучих співаків вітчизняного вокального мистецтва (всього понад 400 вихованців). Серед них З. Гайдай, Н. Захарченко, М. Литвиненко-Вельгемут, Л. Руденко, Д. Євтушенко, Р. Разумова та ін.

Видатний співак, педагог, патріот-громадянин — *Олександр Пилипович Мишуга (1853–1922)* з 1906 до 1911 року працював у Музично-драматичній школі М. Лисенка за його запрошенням. Він був першим в Україні вокалістом-викладачем, який прагнув вивести вокальне мистецтво зі сфери емпіричності та «секретності» та вивести його на професійний рівень.

Новаторські мистецькі принципи О. Мишуги відрізнялись від принципів його попередників тим, що він осмислив та узагальнив на науковому рівні здобутки європейського вокального мистецтва, зробив їх доступними та зрозумілими для тих, хто бажав навчитися співати: це була «доцільна та послідовна система природної установки емісії голосу в усіх регістрах та добування з нього якнайбільшої звучності, гнучкості і округлості, без порушень при цьому всіх природних умов та основ творення і резонування звука голосовими органами» [6, 435].

О. Мишуга не тримав у секреті свого методу, а хотів, щоб його опанували всі, хто став на нелегку дорогу вокального мистецтва. Свої вимоги щодо цього викладач записав у вірші:

Щоби правильно співати,
Треба добре вимовляти
Кожну букву в кожному слові
Так, як вимовляють в мові,
Та не горлом, а губами,
Пред язиком, за зубами,
Піднебіння вверх стягати
І в самих вустах співати.

Найважливішою у методі О. Мишуги була мета досягти високої культури голосу, співати так легко, як легко говориться; спів має бути продовженою мовою, впливати на душу людини, виховувати, облагороджувати її. Школа О. Мишуги була побудована на точних даних, студент добре знав, як йому добиватися вироблення, вдосконалення голосу. Педагог вимагав від вокалістів суворой дисципліни, великої наполегливості і не терпів легковажного ставлення до занять.

О. Мишуга був свідомим українцем, активно пропагував українські народні пісні і твори українських композиторів, а заняття в Му-

зично-драматичній школі М. Лисенка вів виключно рідною мовою, що в ті часи було нечуваною сміливістю. «Маестро викладав у Києві українською мовою. Теперішнє молоде покоління не може собі навіть уявити, яка це була велика подія на ті часи, коли під час публічного співу він говорив по-українськи про теорію співу, а його учні демонстрували просто блискучу техніку і обробленість звука» [3, 138].

О. Мишуга виховав цілу плеяду високопрофесійних співаків. Серед них: М. Гребінецька, В. Долинська, М. Е. Донець-Тесейр, М. Микиша та ін. Учні М. Микиша і М. Е. Донець-Тесейр, розвинули його метод у Київській консерваторії, «передавши творчо-педагогічну естафету свого наставника своїм вихованцям» [2, 29].

Михайло Венедиктович Микиша (1885–1971) — блискучий оперний виконавець, продовжувач вокальної школи О. Мишуги, досконало володів італійським *bel canto*, прекрасною дикцією, широким диханням, гарними верхніми нотами. Він був талановитим інтерпретатором української музики, особливо народних пісень і романсів М. Лисенка, Я. Степового, К. Стеценка, мав науково-педагогічний дар.

Методи вокального виховання найсумліннішого послідовника О. Мишуги — М. Микиші не мали схвального ставлення керівництва Київської консерваторії, тому найпроблемніші студенти випадково виявлялись учнями класу Михайла Венедиктовича, проте такий стан справ не заважав педагогу виховувати професійні кадри.

М. Микиша також займався науково-методичною роботою, зокрема, такі праці: «Практичні поради співакам щодо вокальної гігієни», «Вокальна термінологія», «Практичні основи вокального мистецтва». Він, як і О. Мишуга, був прихильником створення єдиної української вокальної школи на основі принципів вокальної методології.

М. Микиша виховав відомих вокалістів: К. Малащенко, Н. Чубенко, А. Григор'єва, Г. Станіславову, С. Кагана й ін.

Марія Едуардівна Донець-Тесейр (1889–1974) — учениця та послідовниця школи українського співака і педагога О. Мишуги та відомого італійського професора В. Ванцо, блискуча співачка першої половини ХХ ст., видатний педагог, майстер виховання високих жіночих голосів. М. Е. Донець-Тесейр зуміла синтезувати все найкраще, що засвоїла від своїх вчителів, «розбудувала свою педагогічну систему на найкращих зразках тогочасної вокальної культури, узагальнила у своєму методі досягнення епохи «bel canto», активно впроваджуючи й те краще, що мала вітчизняна співоча школа» [4, 5].

До методів роботи М. Е. Донець-Тесеїр можна віднести такі: заняття завжди розпочинались із роботи над звуком і вироблення техніки; особлива увага свідомо приділялася голосу, його відчуттю, вона мала чітку уяву про фізіологію голосового апарату; вокальний слух як основа всього педагогічного процесу вдосконалюється за умов виконання належних вправ, а також при прослуховуванні інших учениць; працюючи над диханням, Марія Едуардівна уважно слідкувала за виконанням вправ, дихала, а іноді і артикулювала разом з ученицями, які повинні були співати на добрій дихальній опорі з особливою манерою піано та піанісімо на верхніх нотах; до педагогічних методів роботи відноситься і показ голосом, задача якого полягає у «формуванні вірності співочого тону, набутті дзвінкого насиченого обертонами звуку, підтриманого диханням» [2, 33]; опанування техніки зосереджувалось на резонаторних та м'язових відчуттях, які напряму залежать від ступеня самоконтролю над звучанням голосу; відвідування оперних вистав (як в студії консерваторії, так і театрі) було важливою складовою у навчанні. До вокального репертуару М. Е. Донець-Тесеїр входили твори італійських композиторів, які завжди виконувались мовою оригіналу, а також народні пісні та романси. Для неї важливою була кожна деталь.

Марія Едуардівна зростила цілу плеяду талановитих співаків і викладачів. Серед них — І. Масленікова, М. Звездіна, Т. Петрова, Є. Мирошниченко, Н. Куделя, Р. Колесник, М. Міщенко, А. Савченко, М. Малій, Р. Науменко, М. Єгоричева, Н. Макарова, Р. Зінич, М. Лепихова, Г. Блажко та ін., які вдосконалювали творчі та педагогічні засади свого викладача.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає у систематизації сучасних концепцій осмислення київської вокальної школи, першої половини ХХ століття, та у розгляді крізь їхню призму процесу становлення та розвитку.

Висновки. Перша половина ХХ ст. характеризується розвитком професійного українського вокального мистецтва: відкриваються музичні школи, оперні театри, консерваторії в різних містах (Київ, Одеса, Львів, Харків). У цей час закладаються методологічні засади вокального мистецтва, формується професійна київська вокальна школа. Значний внесок у формування професійного вокального мистецтва ХХ ст. зробили представники київської вокальної школи — О. Муравйова, М. Мишуга, М. Микиша, М. Донець-Тесеїр, які намітили подальші шляхи розвитку українського вокального мистецтва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Акритова Е. О. Професор О. О. Муравйова. *Виконавські школи вищих учбових заходів України*. Київ: КДК ім. П. І. Чайковського, 1990. С. 79–85.
2. Антонюк В. Нарис з історії київської школи сольного співу. *Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського*. Київ, 2000. Вип. 8. С. 25–34.
3. Берегова О. Музично-виконавські школи України: етапи становлення у ХХ столітті. *Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського*. Київ, 2008. Вип. 67. С. 131–150.
4. Вотріна В. В. Мистецтво співу і вокальна методика М. Е. Донець-Тессейр: монографія. Київ, 2001. 273 с.
5. Гнидь Б. Українська вокальна школа в контексті світового виконавського мистецтва. *Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського*. Київ, 1999. Вип. 8. С. 7–17.
6. Людкевич С. Олександр Мишуга як артист і вчитель співу. *Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії, виступи*. Львів: Дивосвіт, 1999. Т. 1. С. 430–438.
7. Ожегов С. И. Школа. *Словарь русского языка* / ред. Н. Ю. Шведова. Москва: Русский язык, 1999. С. 779.
8. Швидків Г. Ретроспективний аналіз становлення вокальної педагогіки в Україні на прикладі київської вокальної школи *Нова педагогічна думка*. 2013. № 2. С. 149–152

REFERENCE

1. Akrytova, E. O. (1990). Professor O. O. Muraviova. The musical performs schools on the Ukrainian universities. Kyiv (pp. 79–85) [in Ukrainian]
2. Antoniuk, V. (2000) The Essays from the Kyiv vocal school's history., The Science Prophet of the NMAU named after P. I. Tchaikovsky. (Vol. 8). Kyiv : NMAU (pp. 25–34) [in Ukrainian].
3. Berehova, O. (2008) The Ukrainian schools of the musical performances : stage of formations on the XX st. The Science Prophet of the NMAU named after P. I. Tchaikovsky. (Vol. 63) Kyiv : NMAU (pp. 131–150) [in Ukrainian].
4. Votrina, V. V. (2001) The Arts of singing and vocal methods by M. E. Donets-Tesseir, Kyiv, 273 [in Ukrainian].
5. Hnyd, B. P. (1997) The history of the Vocal Art, Kyiv, 319 [in Ukrainian].
6. Liudkevych, S. (1999) Oleksandr Myshuha as artist and solo singing teacher. The Reseachers, articles, reviews. (Vol. 1), Lviv: Dyvosvit. (pp. 430–438) [in Ukrainian].
7. Ozhegov, S. I. (1999) Schkola. A Dictionary of Russian language. Moscow : Russkyi Yazik Pub. 779. [in Russian].
8. Shvydkiv, G. (2013) The retrospective analyze of becoming process of the vocal pedagogic in Ukraine on example of Kyiv vocal school. The New Pedagogical Think. (Vol. 2), Kyiv (pp. 149–152). [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 21.06.2017